

КОСОВСКО-МЕТОХИЈСКИ
ЗБОРНИК

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS
COMITE DE L'ACADEMIE POUR L'ETUDE
DU KOSOVO ET METOHIJA

RECUEIL DU KOSOVO ET METOHIJA

6

REDACTEUR MIHAILO VOJVODIĆ

BELGRADE 2015

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
АКАДЕМИЈСКИ ОДБОР ЗА ПРОУЧАВАЊЕ
КОСОВА И МЕТОХИЈЕ

КОСОВСКО-МЕТОХИЈСКИ ЗБОРНИК

6

УРЕДНИК МИХАИЛО ВОЈВОДИЋ

БЕОГРАД 2015

ЧЛАНОВИ РЕДАКЦИЈСКОГ ОДБОРА

ВЛАДИМИР БОВАН

МИЛИЦА ГРКОВИЋ

ВЛАДИМИР СТОЈАНЧЕВИЋ

ГОЈКО СУБОТИЋ

МИХАИЛО ВОЈВОДИЋ, уредник

РАДА СТИЈОВИЋ, секретар

ДРАГАН ВОЈВОДИЋ

КОСТА ЧАВОШКИ

СЛОБОДАН РЕМЕТИЋ

РАДИВОЈЕ МЛАДЕНОВИЋ

Примљено на седницама Одељења историјских наука 28. октобра
и 25. новембра 2015. године

АМБЛЕМ: МОДЕЛ МАНАСТИРА ГРАЧАНИЦЕ
У РУЦИ КТИТОРА КРАЉА МИЛУТИНА
СА ФРЕСКЕ У ГРАЧАНИЦИ, 1321. ГОДИНЕ

ИЗДАЈЕ:

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ИЗЛАЗИ ДВОГОДИШЊЕ

ISSN 0354-284X

НАСЛОВНА СТРАНА: АМБЛЕМ – НИКОЛА ДУДИЋ
ТЕКСТ – ДРАГОМИР ТОДОРОВИЋ

ЛЕКТОРИ И КОРЕКТОРИ: НАТАША МИЛАНОВ
И МИЛИЦА СТОЈАНОВИЋ

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК: МИЉАНКА ЗЕБИЋ

ШТАМПА: СЛУЖБЕНИ ГЛАСНИК, БЕОГРАД
ТИРАЖ: 400 ПРИМЕРАКА



СЕЛО АЈНОВЦЕ И НАХИЈА КРЕМЕНАТ У ТУРСКИМ ДЕФТЕРИМА 15. И 16. ВЕКА

ТАТЈАНА КАТИЋ*

Рад се бави демографским развојем села Ајновца и његове околине. Ово подручје представљало је посебну османску административну јединицу – нахију Кременат и припадало је хасу рудника Ново Брдо. На основу четири турска катастарска пописа, с краја 15. и из 16. века, реконструисан је број и етнички састав становништва, главне привредне активности и миграциони процеси. Пажња је такође скренута на постојање манастира посвећеног Св. Николи, који је био активан крајем 15. века, а затим опустео у првим деценијама 16. века.

Кључне речи: Османско царство, Вучитрнски санџак, Ново Брдо, Крива Река, Ајновце, рударски хас, коло-топионица, манастир Св. Никола.

Ајновце (раније Хајновци, Хајновце) налази се на истоку Косова, у општина Косовска Каменица, у долини Криве Реке, на око 10 km ваздушном линијом од средњовековног утврђења Ново Брдо.

У расположивим историјским изворима први пут се помиње 1436. године, у пословној књизи Михаила Лукаревића.¹ Овај Дубровчанин, који је тридесетих година 15. века живео и радио у Новом Брду, водио је евиденцију својих дужника и њихових јемаца. Међу уписанима се налази и осам становника Хајноваца, као и једно лице из околине.² Лукаревић је име села забележио петнаест пута; углавном у облику Хајновци (*Hainouzi*, *Hainouzj*) – једанаест пута, два пута у виду скраћеница Хај и Хајно (*Hai*, *Haino*), једанпут као Хајновци Коло (*Hainouzi cholo*) и једанпут као

* Историјски институт, Београд,
tatjanakatich@gmail.com

1 М. Динић, *Из Дубровачког архива*, књига I, Београд 1957, 53.

2 Као јемци забележени су Милош Какоје/Пахоје (*Milos Chachoie*), Никола Додишић (*Nichola Dodizich*) и Славко (*Slaicho*), за кога се из каснијег уписа да закључити да се презива Радотић. Лукаревићеви дуж-

ници су: Славков брат Радосав Радотић (*Radosau Radotich*), Ђураш Дремаловић (*Guras Dremalouich*), Никола Миливојевић (*Nichola Miliuoieulich*), Степан Стајчовић (*Stepan Staichouich*), Дабижив (*Dabixiu*), брат Николе Додишића и Јакоб Славковић (*Iachob Slaouchouich*) за кога се наводи да је близу/код Хајноваца (*aprexo Hainouzi*). Нав. дело, 39, 41, 53, 80, 81, 88.

Хајново Коло (*Hainouo chollo*).³ Да се свуда ради о истом насељу, јасно је из самих белешки.⁴

Назив „Хајново Коло“ указује на немачке, тј. саске рударе и металурге као осниваче првобитног насеља; лично име Хајн је хипокористик од Хајнрих, а „коло“ је стари назив за топионицу. Сходно томе, време настанка села треба сместити у године после 1303. када почиње развој рудника Ново Брдо.⁵

У првим деценијама 14. века, упоредо са отварањем рударских копова на простору Новог Брда, на одговарајућим водотоковима у околини, подизана су топионичарска постројења. У Лукаревићевој књизи, осим Хајнове, сачувана су имена и других новобрдских топионица: Ђушине, Рајкове, Никшине, Миловчеве, Калуђерске и осталих. Нека од њих и даље постоје у локалној топонимији – Ајновце, Нишино коло, Рајко-Коло, Калуђерица.⁶ Топионица, чији је први власник био неки Сас по имену Хајн, налазила се на Кривој Реци. Остаци шљаке на местима Шљакне, Ваљушке и у Ковановачком потоку, у атару села,⁷ ближе одређују позицију топионичарских радова.

Средњовековне топионице биле су простране зграде са више одељења од којих је свако имало одређену намену; једно је служило за пријем и процену руде, у другом су се налазиле пећи ложене споља, у трећем мехови које је покретала снага воденог кола, у четвртом топионичарска огњишта, котлови и друго.⁸ Топионице је опслуживао велики број људи, топионичара и оних који су допремали руду, дрво, ћумур и ватросталну глину, бринули о безбедности постројења, чували произведени метал, транспортовали га до новобрдске ковнице и слично.⁹ Због тога се у близини топионице морало налазити радничко насеље, из кога се, како видимо у случају Хајновог кола, релативно брзо развило село.

Процес прерастања насеља топионичара у село, чији се становници не баве искључиво топионичарским занимањем, текао је релативно брзо, о

3 Исто.

4 Никола Додишић из Хајноваца (*Nichola Dodizich de Hainouzi*) уписан је први пут на посебном списку јемаца. Касније, на списку дужника, забележен је као становник места Хајновци Коло који гарантује за извесног Ђураша Дремаловића из истог места: *Nichola Dodizich de Hainouzi cholo piego per Guras Dremalouich de Hainou[uzi]*. Исто, 39, 53.

5 С. Новаковић, *Ново Брдо и Врањско Поморавље у историји српској XIV и XV века*, Годишњица Николе Чупића 3 (1879), 287–290; М. Ј. Динић, *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни*, II, Београд 1962, 37.

6 А. Урошевић, *Новобрдска Крива Река. Антропогеографска испитивања*, Београд 1950, 16, 80, 81; Динић, *За историју рударства*, II, 28, 33.

7 Урошевић, *Новобрдска Крива Река*, 99.

8 *Geogrii Agricolae De Re Metallica Libri XII, О геологији, рударству и металургији*, приредили и издали на српски језик З. Петковић, Н. Ћалић, Д. Миловановић, Београд 2007, 295–350.

9 Опширније о значају дрвета и ћумура у рударској производњи в. С. Катич, *Пољопривредни материјали у османском рударству и металургији*, Историјски часопис, 58 (2009), 197–207.

чему сведочи и чињеница да је тридесетих година 15. века чешће у употреби био назив Хајновци, а не Хајновци коло или Хајново коло. Крајем 15. и у 16. веку више нигде не срећемо помен „кола“ у називу села. Хајновачка топионица није престала са радом докле год је производња руде у рудницима Новог Брда била на одговарајућем нивоу, али је топионичарски занат престао да буде основно занимање становника села. Како видимо из Лукаревићеве књиге, неки од њих су се у првој половини 15. века бавили трговином или и производњом и трговином вина.¹⁰ Сигурно да је једном броју људи, с обзиром на повољне природне услове, земљорадња била основно занимање.

Становници Хајноваца, који су судећи према именима забележеним у Лукаревићевој књизи у огромној већини били Срби¹¹, насељавали су се даље од топионице, њених испарења и отпада које је стварала. Тиме се може објаснити данашњи, доста велики сеоски атар који се простире с обе стране Криве Реке и обухвата подручје доњег дела Кременатске реке на северу и засеке Горње и Доње Речане на југу. На насељавање Хајноваца такође је утицао и значај Криворечке долине, као једне од најважнијих саобраћајница, којом се из правца југа и југоистока стизало до Новог Брда.¹² Долину је, низводно од села, пресецао пут Ново Брдо – Врање, који је, прешавши Криву Реку, једним краком ишао преко села Стрелица и Копривница, а другим поред манастира Рђавац (Убожац) и села Кололеч.¹³ Да је ово подручје било раскрсница путева и у ранија времена, сведоче остаци византијске базилике на локалитету манастира Тамнице у Речанима.¹⁴

После Косовске битке, у новобрдском крају се све чешће почело осећати присуство Турака Османлија. Године 1390, султан Бајазит I отео је Ново Брдо од Стефана Лазаревића, али га је недуго потом вратио пошто му се овај потчинио и постао вазал.¹⁵ Након Бајазитове смрти, један од његових синова, принц Муса, напао је град 1412. године, али без успеха. Такође неуспешан био је 1427. султан Мурат II пошто је скоро годину дана опседао тврђаве Ново Брдо и Призренац.¹⁶ Оне су тек крајем 1439. или почетком 1440. године пале под његову власт.¹⁷ Судећи према дубровачким извори-

10 Један од уписаних био је дужан Лукаревићу извесну количину вина. *Frar de Radossau Radotich de Hainouzi die dar de vin per charta de inomich*. Динић, *Из Дубровачког архива*, I, 80.

11 В. нап. 2. Могуће да је неки од наведених био пореклом из приморских градова.

12 Осим долином Криве Реке, стари путеви који су са југа и југоистока ишли према руднику, водили су долинама Станишорске и Прилепничке реке. А. Урошевић, *Горња Морава и Изморник. Антропогеографска истраживања*, Београд 1935, 67.

13 Урошевић, *Новобрдска Крива Река*, 63.

14 Детаљније в. http://dtk.rks-gov.net/tkk_objekti_sr.aspx?id=2840 [Приступљено 25. 10. 2015]. На месту византијске базилике, која је, могуће, страдала у татарском походу на Србе у зиму 1282/83. године, изграђен је у 14. веку манастир посвећен Светом Николи (о њему даље у тексту, као и рад Д. Војводића и Д. Павловић, *Црква „Тамница“ код Ајноваца у јужном средњем веку*, у овој свесци Косовско-метохијског зборника).

15 Новаковић, „Ново Брдо“, 304.

16 Динић, *За историју рударства*, II, 46–48.

17 J. Jefferson, *The Holy Wars of King Wladislas and Sultan Murad. The Ottoman-*

ма, рад рудника у том периоду не само да се није прекидао већ се одвијао на исти начин, као и пре турског освајања.¹⁸ Године 1444. Ново Брдо је враћено деспоту Ђурђу Бранковићу, али га је, једанаест година касније, поново заузео султан Мехмед II. Том приликом је више од хиљаду становника Новог Брда одведено у робље, а најугледнији су погубљени. Осталима су поштеђени животи и имовина.¹⁹

Турци су, после другог освајања Новог Брда, веома брзо консолидовали стање. Вођени намером да што пре наставе, чак и прошире производњу у тада највећем рударском центру Балкана, задржали су постојећу организацију рада и радну снагу. Запослени у руднику, од најнижих до највиших служби, били су домаћи хришћани. Занатлије и трговци у Новом Брду, као и занатлије које су опслуживале новобрдску тврђаву, били су исти они људи који су живели у граду и пре турског освајања. У Новом Брду и околини није било муслимана, изузев мајстора ковничара, војника у новобрдској тврђави (већином су то били балкански конвертити) и судских и административних органа османске власти. Педесет година после освајања, Ново Брдо је и даље било хришћански град.²⁰

Попут других рудника у Османском царству, и Ново Брдо је добило статус царског хаса – имунитетног добра чији су приходи припадали султану. Околна села, чије је становништво непосредно или посредно било укључено у рударску и топионичарску производњу, такође су постала хас.²¹

Област Новог Брда територијално је припадала Вучитрнском санџаку, основаном пре 1455. године, и редовно је пописивана у оквиру њега. Нажалост, нису сви дефтери овог санџака сачувани, нити су сви садржали сва насеља на његовом подручју. Примера ради, дефтер „вилајета Влк“ из 1455. године²² не садржи попис султанових хасова, па тако у њему нема Новог Брда (изузев војника и занатлија у тврђави)²³ нити Јањева, као ни преко 200 села која су им припадала. Исти је случај и са дефтером сачињеним отприлике у исто време коме је изгубљен почетак.²⁴ Наредни

Christian Conflict from 1438–1444, Leiden-Boston 2012, 165–166.

18 Динић, *За историју рударства*, II, 61.

19 Исто, 62, 65.

20 N. Filipović, *Iz istorije Novog Brda u drugoj polovini XV i u prvoj polovini XVI veka*, Godišnjak istorijskog društva Bosne i Hercegovine 6 (1954), 64–66, 69–71.

21 Највећи део обавеза ових села односио се на производњу и транспорт ђумура и дрвне грађе за потребе рудника и топионица. С. Катих, *Пошрошени материјали*, 199–200.

22 H. Hadžibegić, Adem Handžić, Ešref Kovačević, *Oblast Brankovića, opširni katastarski popis iz 1455. godine*, Sarajevo 1972.

23 Исто, 208–210.

24 Istanbul, Başbakanlık Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi (даље BOA), *Defterhâne-i Âmire Tahrîr Defteri* (даље TD), ну: 9, недатиран дефтер из времена султана Мехмеда Освајача (1453–1481). Уобичајена форма дефтера је да се на почетку налази попис султанових хасова, затим хасови санџакбега, потом поседи спахија и на крају тврђавских посадника. Овом дефтеру недостаје хас султана и скоро цео хас санџакбега; почиње са пописом неколико санџакбегових села а потом следе поседи спахија.

попис Вучитрнског санцака из 1477. године није ни предвиђен да садржи султанов хас,²⁵ а дефтер из 1486. године није сачуван у целини; недостају му сви хасови, и султана и санцакбега, као и знатан део спахијских поседа.²⁶ Тек из 1498. године имамо попис султановог хаса у Вучитрнском санцаку и то у виду посебне књиге, од чак 211 страна.²⁷ Опширни пописни дефтери 16. века, из 1526,²⁸ 1544.²⁹ и 1571. године³⁰ комплетни су. На основу њих, као и на основу дефтера из 1498. године, може се, барем у грубим цртама, пратити развој села која су припадала хасу рудника Ново Брдо, па тако и села Хајновца.

Сва села хаса била су груписана у неколико мањих територијално-административних јединица – нахија. Хајновце је припадало нахији Кременат, која је обухватала подручје Кременатске реке и мали део Криве Реке.³¹ Њене границе крајем 15. века релативно је лако утврдити, с обзиром на то да су данашњем Ајновцу суседна села: Каменица, Робовац, Мигановац, Бушинце, Тиринце и Стрезовце припадала нахији Сирче;³² Криљево и Глоговица нахији Криљева;³³ на северу је Медевце припадало нахији Островица;³⁴ Зајчевце нахији Лесковица, као и села Туђевце, Ђуришевце и Костадинце;³⁵ села Станиловац, Босце (бележено као Горњи, Доњи и Средњи Божац, одн. Убожац) и Стрелица припадала су нахији Тополница.³⁶

Нахија Кременат је 1498. године обухватала 26 села, од којих се свега неколико очувало до данас: Хајновце (Ајновце), Ваганеш, Ориховце (Ораовица), Дабиживовце (Дабишевац), Буђинце (данас заселак Буђеница, између Стрезовца и Ајновца)³⁷, Калуђерица (данас махала села

25 BOA, *Maliyeden Müdevver Defter* (даље *MAD*), *nu*: 16. Овај сумарни попис, како је у наслову изричито наведено, региструје само хасове санцакбега и поседе спахија.

26 BOA, *TD 11*. Садржи само поседе тврђавских посадника (мустахфиза) Новог Брда и попис војнука у појединим селима.

27 BOA, *TD 28*.

28 BOA, *TD 133*. Подаци о броју становника и укупном приходу из овог пописа су преписани у сумарном дефтеру из 1530. године, који је објављен као фототипско издање са индексима. *167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937/1530), Vilçitrın, Prizrin, Alaca-hisâr ve Hersek Livâları*, II, Ankara 2004.

29 BOA, *TD 234*

30 Ankara. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı (даље ТКГМ), *TD 124*. Овај попис нема датум, али носи тугру султана Сели-

ма II (1566–1574). Настао је у периоду 1566–1568, када су пописиване и области Крушевачког, Скадарског, Призренског и Дукађинског санцака (Т. Катић, *Опширни њојис Призренског санцака из 1571. године*, Београд 2010). С обзиром на то да су редиговане верзије ових пописа поднете султану на увид крајем 1570. и почетком 1571. године, дефтер Вучитрнског санцака *TD 124* у наставку текста означавамо 1571. годином.

31 В. *Прилог бр. 1*.

32 BOA, *TD 28, 29, 30, 32, 36*.

33 Исто, 97.

34 Исто, 174.

35 Исто, 119, 121, 123, 124.

36 BOA, *MAD 16*, listovi 52, 54; BOA, *TD 133*, 548.

37 Карта 1:25000 Војногеографског института (ВГИ), секција Лесковац 632-3-1.

Грађеника)³⁸ и Језерић (данас Језеро, махала села Стрезовца).³⁹ Село по имену Кременат(а) није постојало у 15. и 16. веку, а како се звало насеље на месту данашње Кременате, није нам познато; у обзир би дошло неко од неубицираних, већих села нахије попут: Михолинаца, Марковца, Никришора или Местровице. За село Свињевце можемо претпоставити да се налазило код Свињског потока, који се у близини Стрезовца улива у Криву Реку,⁴⁰ док би село Горановце (може се читати и Гурановце) можда требало тражити у атару села Дабишевца, где данас једна њива носи назив Гуриновц.⁴¹ Траг села Шугојевци, у дефтерима 16. века убележеног и као Шутојовци/Шетојевци, можда се назире у имену њиве Шутоловице код села Гризиме.⁴² Село Душине, које се често помиње 30-их година 15. века,⁴³ уписано је 1498. као мезра, тј. запустело село, у коме извесни Новак Папић држи две баштине.⁴⁴ Оно касније није обновљено,⁴⁵ као ни село Купусци, које се такође помиње у дубровачким изворима, а у којем су крајем 15. века убележена само четири пореска обвезника.⁴⁶ Друге податке о насељима нахије Кременат, који би, евентуално, помогли у њиховој убикацији или рекли нешто више од турских дефтера, нисмо пронашли.

Хајновце је, у поређењу са осталим селима нахије Кременат, спадало у насеља средње величине. Крајем 15. века имало је 21 уписаног пореског обвезника, што помножено коефицијентом 5, износи 105 становника.⁴⁷ Ово је, наравно, оквиран број, који може бити и већи јер су пописом

38 Урошевић, *Новобрдска Крива Река*, 81.

39 Исто, 100. Село Језерић уписано је само 1498. године, када је имало свега две куће и једну баштину (ВОА, *TD 28*, 57). У наредним турским пописима 16. века га нема, али је очито у неком тренутку обновљено с обзиром на то да му се име, у незнатно измењеном облику, сачувало до данас.

40 Из села Свињева, Свињевца су били дужници Михајла Лукаревића, за које је гарантовао Никола Додишић из Хајноваца, сâм или са братом Дабиживом. Динић, *Из Дубровачког архива*, I, 53, 80.

41 Урошевић, *Новобрдска Крива Река*, 79.

42 Исто, 90

43 Динић, *Из Дубровачког архива*, I, 41, 54, 86, 88.

44 ВОА, *TD 28*, 61.

45 Мезра Душине се региструје још само у наредном попису, и то у оквиру села Брезовица (неубицирано), што значи да се налазила у његовој близини. ВОА, *TD 133*, 43,

46 ВОА, *TD 28*, 61. Село Купусци је у првој половини 15. века било знатно

насељеније с обзиром на то да се међу Лукаревићевим дужницима и јемцима помиње најмање дванаест лица из тог места: Никола и Јелена Милошевић, Рахоје Милошевић, Угљеша Расковић, Радота Бобашић, Богдан Сил (!) са браћом, поп Бранисав, Дабац, Ђурко, Божа, Радув и његов брат Богдан. Динић, *Из Дубровачког архива*, I, 38, 39, 41, 42, 44, 50, 54, 55, 80, 82, 84, 86, 90.

47 Османски пописи не региструју све становништво већ само одређене категорије у које спадају старешине породичних домаћинстава (кућа), удовице као старешине удовичких домаћинстава, и неожењени пунолетни мушкарци, као потенцијалне старешине будућих породичних домаћинстава. С обзиром на то да није могуће знати колико је чланова бројало одређено породично или удовичко домаћинство, у науци је уобичајено да се број уписаних пореских обвезника множи с одговарајућим коефицијентом (најчешће 5), како би се добио оквири број становника једног насеља. Податке о броју пореских обвезника у свим селима нахије Кременат в. у *Прилогу бр. 2*.

обухваћена само она лица која живе на поседима са статусом државне земље или на баштинама. Сви они који не поседују земљу, већ раде у топионици, на пример, или као најамна радна снага на сеоским имањима, нису били уписани међу пореске обвезнике села.

Конкретно, пописом Хајновца из 1498. године, обухваћено је петнаест породичних и једно удовичко домаћинство са поседима на државној земљи, манастир Свети Никола са својим земљишним поседом, такође на државној земљи, и четири баштине од којих је једна била у власништву целог села, а друга у рукама неког муслимана Ахмеда.⁴⁸ Црква и остаци куле и данас постоје и познати су под именом Тамница. У попису није наведено колико је монаха живело у манастиру, нити се на основу збирно обрачунатих дажбина у житу за цело село може израчунати величина манастирског поседа.

Из расположивих података види се да су у Хајновцу највише гајени јечам, зоб и пшеница, док је просо било нешто мање заступљено. Одређена површина земљишта била је под виноградима, али не нарочито велика с обзиром на то да виногради нису били посебно опорезовани, већ само произведено младо вино – шира.⁴⁹ Осим тога, податак да је у Хајновцу наплаћивана винска такса (*bac-i hamr*)⁵⁰ сведочи о продаји вина које је дозвољено са стране, јер локално произведене количине нису биле довољне. Сељаци су такође гајили одређене количине поврћа, воћа и лана, држали свиње и пчеле. У Хајновцу је током целе године радила једна воденица. Крајем 15. века новчана дажбина са највећим износом била је траварина, што значи да су знатан део земљишта у сеоском атару чиниле ливаде. С обзиром на то, вероватно је гајена и стока, али о томе немамо конкретних података.⁵¹

У Хајновцу је, као и у још десет села нахије Кременат, наплаћиван новчани порез по имену „прелаз“. Словенски назив указује на то да дажбина датира из времена пре турског освајања, али на шта се тачно односила, за сада, у недостатку извора, остаје неутврђено. Вероватно је у питању нека врсте транзитне таксе на одређене производе (метале, стоку и друго), јер у османском пореском систему постоји такса идентичног назива (*resm-i ubur, bac-i ubur, resm-i geçüid*), која је наплаћивана приликом превоза скелом или бродом одређене трговачке робе, али и на трговима и пазарима у унутрашњости. У пописима, као и у законима за Вучитрнски санџак из 16. века дажбине, „прелаз“ нема. У Хајновцу се тада, уместо

48 Детаљније в. *Прилог бр. 3.*

49 Порез на винограде у нахији Кременат плаћала су само села Марковце, Калуђерица, Језерић и Висигаће. *VOA, TD 28, 54, 57, 66.*

50 Такса на вино или баџ на вино је такса за продају вина на велико; у просеку је износила 2,5% од вредности робе.

51 У Османском царству узгој крупне стоке није био опорезован док су за ситну стоку (овце и козе) вођени посебни овчарински дефтери, који нам овом приликом нису били на располагању.

ње, наплаћује тзв. „копнени“ или „црни“ бац (*bac-ı siyah*) што је такође врста транзитне таксе односно таксе на трговачки промет. Без обзира на то по ком основу је у 15. веку убиран „прелаз“, чињеница да се у 16. веку у Хајновцу наплаћује „црни бац“ потврђује да се село налазило на значајној трговачкој саобраћајници и да се у њему редовно одвијао неки вид трговања.

Имена старешина породичних домаћинстава убележена у турским дефтерима сведоче о томе да је, као и у првој половини 15. века, Хајновце било насељено скоро искључиво Србима.⁵² Само је један муслиман регистрован као власник баштине 1498. године, али то не значи да је он и живео у селу. У међувремену је још један муслиман, извесни Енвар, купио баштину. Тридесет година касније Енварову баштину држи његов син док је Ахмедова прешла у заједнички посед становника села.⁵³ Средином 16. века ниједна баштина није власништво муслимана, између осталог, и зато што село у том периоду губи део својих становника.

Поређењем података из трговачке књиге Михаила Лукаревића и расположивих турских дефтера, долазимо до закључка да је Хајновце, као и остала села нахије Кременат, врхунац свог демографског развоја доживело вероватно у првој половини 15. века, а да је у последњим деценијама века дошло до извесне стагнације и опадања. Турске војне операције и коначно освајање Новог Брда 1455. године сигурно да су делимично на то утицали. Међутим, пресудан утицај на демографски пад и гашење појединих села, крајем 15. и током 16. века, имала је рударска производња. Копови Новог Брда су се постепено исцрпљивали а сâма организација рударског пословања се показала неефикасном што је, с великом епидемијом куге 20-их година 16. века и миграцијама становништва на новоосвојене османске територије, довело до дубоке кризе ове привредне гране на простору целог Балкана.⁵⁴

Село Душине је замрло већ у другој половини 15. века, а некада велико село Купусци је спало на само четири куће да би почетком 16. века сасвим ишчезло. У првим деценијама 16. века нестало је и село Језерић, а многа села нахије Кременат су доживела велики демографски пад; Хајновце је у том периоду изгубило скоро половину становника. Године 1526. у селу је регистровано само дванаест пореских обвезника; прецизније осам породичних домаћинстава, једно удовичко и три баштине од којих је једна била заједничка, другу је држао један од већ наведених осам домаћина, а трећу је поседовао муслиман, син претходног власника, који вероватно није живео у селу већ у Новом Брду.⁵⁵ Због пада броја становника неки порези су сасвим престали да се убирају као, на пример, они на свиње и

52 В. Прилог бр. 3.

53 ВОА, *TD* 133, 49.

54 С. Катић, *Рудник под османском влашћу у XV и XVI веку*, Историјски часопис 55 (2007), 142–144; С. Катић, Т. Катић,

Рудник Жежна и рударство Рогозне и Подбуковика у 16. веку, Историјски часопис 59 (2010), 221.

55 ВОА, *TD* 133, 49.

производњу вина, док је воденица на Кривој Реци радила само пола године. Имање манастира Св. Николе је запуштено јер га османски пописи из 1526, 1544. и 1571. године више не региструју. У селу се црквена служба, међутим, још увек одржавала, с обзиром на то да је године 1544. као обвезник личног пореза – спенце у Хајновцу уписан поп Марко.⁵⁶

У периоду од 1526. до 1544. године демографски пад у нахији Кременат је и даље приметан.⁵⁷ У неким селима, попут Ораховца, Ваганеша, Никришора и Богдановца, он је био драстичан док је, на пример у Хајновцу био незнатан; уместо 12, уписано је 11 пореских обвезника, с тим што су међу њима биле и две баштине у заједничком поседу села – значи, стваран број домаћинстава је износио 9.

Расељавање становништва настављено је и у другој половини 16. века. Узрок ове појаве могу да утврде тек систематична и опсежна истраживања Вучитрнског санцака, која до сада још увек нису спроведена. Ми се, овом приликом, можемо задовољити само констатовањем чињеничног стања, а то је губитак становништва у многим селима рударског хаса у времену између два пописа. Примера ради, у дефтеру из 1544. године у селу Шуугојевци је, поред 11 породичних домаћинстава и три неочењена, уписано и шест празних баштина, јер се очекивало да ће добити нове власнике који ће их обрађивати. То се, међутим, није догодило пошто у дефтеру из 1571. године налазимо запис да је на терену извршена провера и да реченим баштинама нема трага; вероватно су куће и пратећи објекти пропали а аграрно земљиште покрила шума.⁵⁸ Упркос томе, баштине су поново регистроване, док је број стварних пореских обвезника 1571. године износио свега седам лица. Село Ваганеш у коме су уписане само три баштине, исте године није имало ниједног становника, а његову земљу обрађивали су људи из суседних села, док је село Огорела било потпуно празно и запуштено и његову земљу нико није обрађивао.⁵⁹

Становници села Бојчиноваца су се разбежали у време овог пописа, али су пописивачи на лицу места утврдили да је земља обрађена, да су усеви пожњевени, те да ће се за неколико дана сељаци вероватно вратити својим кућама. Због тога су одлучили да једноставно препишу имена и пореске ставке из претходног пописа 1544. године.⁶⁰ Тако у попису села из 1571. године имамо фиктивне податке о 14 лица од којих неки сигурно више нису живи, неки су се од раније одселили а неки су баш због пописа побегли из села. Да ли су се и када вратили, није нам познато; данас на терену нема трага овом селу.

56 ВОА, *TD* 234. 64.

57 Изузетак је село Дабиживовце (данас Дабишевац) у коме је број пореских обвезника порастао са 17 на 24. ВОА, *TD* 234. 61.

58 ТКГМ, *TD* 124, list 56. У истој примедби стоји да је ово тешко приступачно рударско село које се налази у сред шуме.

59 ТКГМ, *TD* 124, лист 58.

60 Исто.

Село Хајновце је 1571. године било потпуно пусто, а куће у рушевном стању. Земља дуже време није обрађивана, тако да није имало смисла очекивати да ће се становништво ускоро вратити. Пописна комисија је, с обзиром на стање које је затекла, закључила да је раја одавно напустила село и распршила се на све стране.⁶¹ Да ли је то било две-три године пре тога, десет или више, не знамо. Чињеница је, међутим, да се Хајновце у релативно кратком року поново населило. У супротном, његово име било би заборављено, као што се то догодило са више од половине села нахије Кременат, чије се становништво никада није вратило. Верујемо да је ново насељавања Хајновца почело 80-их година 16. века, у време напретка козовског рударства, посебно рудника Јањева и Трепче.⁶²

Прилог бр. 1.

Границе нахије Кременај према њурском њојису из 1498. године



61 Исто.

62 Подаци о закупу рудника Јањева из 80-их година 16. века показују да је у то време

овај рудник био први по производњи сребра у европском делу Османског царства. Шестогодишњи закуп изражен

Укупан број њореских обвезника у селима нахије Кременај, на основу њојиса Вучијирнског санџака из 1498⁶³, 1526⁶⁴, 1544.⁶⁵ и 1571. године⁶⁶.

Села нахије Кременат	1498.	1526.	1544.	1571.
Богдановце	24	24	17	18
Бојчиновци	22	16	15	14
Брезовица	15	9	4	6
Бунишинци/Бушинци	13	5	5	4
Буђинце	32	13	10	11
Ваганеш	11	7	3	3
Висигаће	7	4	7	6
Го(у)рановце	22	17	13	10
Дабиживовце	23	17	24	24
Душине	–	–	–	–
Језерић	3	–	–	–
Калуђерица	39	14	14	21
Купусци	4	–	–	–
Лешовце	2	5	3	3
Марковце	61	26	23	28
Местровица	31	25	24	18
Михолинци Велики	43	17	14	18
Михолинци Мали	19	20	17	16
Никришор	45	37	25	29
Огорела	12	4	7	–
Ориховце	17	12	6	7
Павловце	8	4	5	5
Свињевце	19	15	11	13
Турковце	14	10	10	8
Хајновце	21	12	11	–
Шугојејвци/Шутојејвци	29	21	14	7

у сребру износио је нешто мање од 16,5 тона. Шестогодишњи закуп Трепче је гада износио 6,1 тону а Новог Брда 2,3 тоне. С. Катић, „Закуп рудника и хасова Жежна из 1585/86. и 1591/92. године“, *Мешовића грана XXXIV* (2013), 87.

63 BOA, TD 28, 53–66

64 BOA, TD 133, 41–49.

65 BOA, TD 234, 56–64

66 TKGM, TD 124, 54–58. list.

Попис 1498. године (ВОА, TD 28,62)

Село Хајновце

Дабижив син Новака; Радован Дабижив; Степан Јован; Богдан Јован; Никола Јован; Сава сиромах; Степан Павловић; Јован Стајовић; Милош Ђурашин; манастир Свети Никола; Марин Мара; баштина Кижевица⁶⁷ у руци Ахмеда; Никола брат Павло Степашина; Милен Марин; удовица Проја.

Новоуписани: баштина Ралин у руци његовог сина Продована; баштина Боја Ђураш у руци Степана; баштина Крајин у руци становника села; Димитар Тодор; Степан син Јована; Димитар син Јована.

У житу: пшеница 5 каблова; зоб мешани 6 товара; просо 2 кабла; јечам 7 каблова.

У новцу⁶⁸: траварина 105; повртњак 28; воће 11; прелаз 16; свиње 17; такса на вино 45; кошнице 12; казне 10; воденица 30; сено 11; лан 8; шира 33 кондира, вредност 66; монополија 60

<p>د. يايوبه</p>				
د. يايوبه	د. يايوبه	د. يايوبه	د. يايوبه	د. يايوبه
د. يايوبه	د. يايوبه	د. يايوبه	د. يايوبه	د. يايوبه
<p>جوان</p>				
جوان	جوان	جوان	جوان	جوان
جوان	جوان	جوان	جوان	جوان
<p>فقره</p>				
فقره	فقره	فقره	فقره	فقره
فقره	فقره	فقره	فقره	فقره

Попис 1526. године (ВОА, TD 133, 49)

Село Хајновце

Богдан Јован; Марко Тодор; Петар Јован; Мартин Мара; Марко Мара; Димитар Мартин; Петар Мартин; Никола Јован; баштина Ахмед у руци становника села; баштина Енвар хоџе у руци његовог сина; баштина Крајин у руци Марка Марина; удовица Мара. кућа 11 удовица 1

Приход: спенца 281; пшеница 2 товара вредности 64; мешано жито 3 товара вредности 35; такса на траву 55; такса на повртњак 22; такса на огревно дрво 22; десетак од лана 4; црни баџ 4; такса на монополију 20; десетак од меда 10; воденица са једним каменом такса 15; надокнада за сено 15, бадухава и младарина 30.

Укупно 587 [акчи]

67 Могућа су и другачија читања.

68 Све новчане вредности односе се на османске ачке, ситан сребрни новац.

Село Хајновце

Петар Јован; Марко Тодор; Никола Јован; Дабижив сиромах; Марин Мара;
Марко Мара; баштина Раја; баштина Ахмед у рукама становника села;
баштина Крајин у рукама становника села; Ђурко Јован ново[уписан];
Марко поп ново[уписан].

кућа 9 неожењених 2

Приход: спенца 275; пшеница 3 товара 120; мешано жито 5,5 товара 110;
траварина 45; такса на огревно дрво 18; такса на повртњак 18; такса на лан
12; такса на кошнице 10; црни бац 7; такса на воће 6; воденица са једним
жрвњем такса 15; траварина 10; такса на монополију 20; бадухава и мла-
дарина 15.

Укупно 686 [акчи]

THE VILLAGE OF AJNOVCE AND THE KREMENAT NAHIYE
IN OTTOMAN CENSUS BOOKS OF THE 15TH
AND 16TH CENTURIES

TATJANA KATIĆ

The village of Ajnovce was first mentioned in historical sources in the 1430s as Hajnovci, Hajnovci Kolo and Hajново Kolo. The latter two names eloquently reveal how and when it was established. The village took shape thanks to the smelting facility established by a certain Saxon named Hein (Heinrich), most probably in the early decades of the 14th century, when mining was developing in the Novo Brdo region. The process through which the smelters' settlement transformed into a village whose inhabitants were not necessarily involved in smelting occurred rather quickly, as evidenced by the fact that the word "kolo" disappeared from the name of the village by the end of the 15th century.

During the 15th and 16th centuries, the village of Ajnovce was inhabited by Serbs. The Ottoman Cadastral Survey of 1498 registered 21 taxpayers, which means that at least 100 people inhabited the village. One of the taxpayers was the monastery of St Nicholas, whose estate was at that time big enough to be liable to taxation. The village belonged to the mining estate of Novo Brdo, i.e. the Kremenat Nahiye, as an administrative subunit of the Sanjak of Vučitrn, which included 26 villages in the late 15th century.

In the first decades of the 16th century, there was a decline in mining output throughout the Balkans, including Novo Brdo. It was a result of the poor organization of work, the great plague epidemics in the 1520s and the migration of the population towards newly conquered Ottoman territories, which, all together, led to the depopulation of many mining areas. In the Kremenat Nahiye, some villages died out, while Ajnovce lost more than a half of its population. It seems that the monastery of St Nicholas was abandoned in the same period because it was no longer registered in Ottoman census books. In the Census of 1571 it was stated that Ajnovce had been abandoned. However, the village was reinhabited in a rather short period, probably already in the 1580s, when mining in Kosovo was reinvigorated.